

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində milli və insan haqlarının müdafiəsinin əsası qoyulub

AXC qısa ömründə *böyük nailiyyətlər əldə edib. İlk dəfə qadınların seçim hüququnu tanıyan və qadın-kəşi bərabərliyini təmin edən Cümhuriyyət, milli ordu quruculuğu, milli valyutanın buraxılması, milli bankın yaradılması, demokratiyə, azad seçkilər, beynəlxalq əlaqələr və beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən Azərbaycan istiqbalının rəsmən tanınması, Azərbaycanın bütövlüyünün təmin olunması, iqtisadi islahatların aparılması və digər sahələrdə böyük işlər görüb.*

Qeyd edək ki, AXC-nin müstəqilliyi, ilk olaraq, 1918-ci il iyunun 4-də Osmanlı imperiyası tərəfindən rəsmən tanınıb. Hazırda AXC-nin yaranma tarixi Azərbaycanın milli bayramı - Respublika Günü kimi qeyd edilir. Azərbaycan Prezidentinin Sərəncamı ilə Bakının mərkəzində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin şərəfinə abidə ucaldılıb. Millət vəkili Cavanşir Feyziyevin dediyi kimi, bütövlükdə, müsəlman Şərqi ilk demokratik respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ölkəmizin çoxəsrlik sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni inkişafının, xalqımızın milli oyanışı və dirçelişi proseslərinin məntiqi nəticəsi kimi meydana çıxdı. Millətimizin demokratik respublika quruculuğundakı ilk tarixi təşəbbüsü və uğuru bütün sonrakı dövrlərdə Azərbaycanın dünya siyasi sistemində suverenlik hüququnu şərtləndirən taleyüklü tarixi bir amil idi. Azərbaycan xalqının müstəqillik əzmini nümayiş etdirən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti XX əsr dünya siyasi mədəniyyətinin ən qabaqcıl demokratik formalarını öz dövlət təsisatlarında milli zəmində tətbiq etməyin ilk təcrübəsi idi. Bu təcrübə zamanın sınağından uğurla keçərək, yeni dövrdə Azərbaycanın dövlətçilik ənənəsinin əsasını yaratdı. Birinci Dünya müharibəsinin sonlarına doğru qalib və məğlub imperialist dövlətlərin Qafqaz regionunda maraqlarının kəskin şəkildə toqquşduğu dramatik tarixi bir zamanda Azərbaycan öz müstəqilliyini elan etdi və çətinliklə də olsa, buna nail oldu. Bu, bizim xalqımız üçün taleyüklü bir nailiyyət idi. Əgər o zaman Cümhuriyyət yaranmasaydı, sonradan ölkəmizin Sovet İttifaqı tərkibinə mütəfiq respublika kimi daxil olması və bu İttifaq dağılarkən, bir suveren dövlət kimi öz müstəqilliyini bərpa etməsi də mümkün olmayacaqdı. Buna görə də, 28 May Azər-

baycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması günü ölkəmizdə Respublika Günü kimi qeyd olunur və hər birimiz haqlı olaraq, bu şanlı tarixlə fəxr edirik.

Tarix elmləri doktoru Həvva Məmmədova yazır ki, Azərbaycanın bu gün dünya birliyində müstəqil dövlət kimi bərqərar olmasının, demokratik ənənələrin, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının, söz və mətbuat azadlığına geniş meydan verilməsinin əsası Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə qoyulmuşdur. Müsəlman Şərqi ilk parlament respublikası xalqımızın qədim dövlətçilik ənənələrini yaşadaraq, müasir dövrə xas dövlət təsisatlarının formalaşdırılmasına nail olmuşdu. 100 il əvvəl, mayın 28-də yaradılan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) xalqımızın tarixində mühüm bir hadisə idi. Çünki əsrlər boyu müstəqillik arzusu ilə yaşayan xalqımız, nəhayət ki, öz müstəqil dövlətinə sahib olmuşdu.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyinin təntənə ilə qeyd edilməsi hər bir soydaşımız tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanıb. Çünki bu gün hər bir ziyalı, ictimai-siyasi xadim, bütövlükdə, ictimaiyyətin nümayəndələri də bilir ki, xalqımızın və milli dövlətçiliyimizin tarixində özünəməxsus yer tutan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti mürəkkəb bir dövrdə meydana gəlmiş və çox çətin şəraitdə fəaliyyət göstərmişdir. AXC-nin yaşadığı 23 ay müddətində gənc dövlət, başqa sahələrdə olduğu kimi, ölkənin ərazi bütövlüyünün qorunmasında da əhəmiyyətli işlər görmüşdü. Azərbaycanın müstəqilliyinin elan edildiyi vaxtda ölkədə anarxiya, özbaşnalıq və hərə-mərclik hökm sürürdü.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Milli Şurası olduqca çətin bir vaxtda hakimiyyətə gəlirdi. Kommunistlərin əlində olan Bakı Soveti hakimiyyətdən çəkilmək istəmir, daşnak ordusu ilə birlikdə kütləvi soyqırım xarakterli qırğınlar törədirdi. Millətin ölüm-dirim savaşı qarşısında qaldığını gören Milli Şura Gəncə şəhərində təcili toplantısını keçirdi. Fətəli xan Xoyskinin başçılığı ilə müvəqqəti hökumət yaradıldı. Qəbul olunmuş bəyannaməyə əsasən, Milli Şura ali qanunverici, müvəqqəti hökumət isə ali idarəedici orqan kimi tanındı. Dövləti möhkəmlətmək, onu xarici təcavüzdən və daxili parçalanmadan qorumaq məqsədilə Türkiyə hökumətindən yardım istəmək qərara alındı. Azərbaycan və Türkiyənin hələ o zaman dan vahid geosiyasi maraqlardan çıxış etməsi, onu göstərir ki,

qardaş xalqlar bu tandem onları hər ikisi üçün həyati əhəmiyyətə malik olduğuna əmin idilər. Həmin ilin 23 sentyabrında Azərbaycanın milli ordusu türkiyəli komandan Nuru paşanın əsgərləri ilə birlikdə qondarma "Mərkəzi Xəzər diktaturası" və eserdə qüvvələrini darmadağın edərək, Bakıya girdi və həmin gün də Bakı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin paytaxtına çevrildi. Amma sürətlə dəyişən sonrakı hərbi-siyasi proseslər nəticəsində, Türkiyə qoşunu ölkəni tərk etməli oldu. Antanta dövlətlərinin məqsədi Türkiyəni Azərbaycandan uzaqlaşdırıb, Bakını birdəfəlik Britaniya imperiyasının nəzarəti altına salmaq idi. İngilislərin Bakıya daxil olmasını anti-Azərbaycan və anti-Türkiyə meyilli bütün qüvvələr, xüsusilə, ermənilər sevincə qarşıladılar. Ermənilərin və rusların təhriki ilə qızışdırılan milli-siyasi qarşıdurmaların ən qaynar çağında - dekabrın 7-də Bakıda Azərbaycan Parlamenti öz işinə başladı. Yəni də həmin qüvvələrin milli parlamentin ilk toplantısını pozmaq cəhdləri baş tutmadı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin möhkəmlənməsi yolunda tarixi işlər görmüş dövlətimizin ilk Parlamenti Koalisiya Hökumətini təsis etdi. Fətəli xan Xoyski yenidən Nazirlər Şurasının sədri seçildi. Britaniya hərbi qüvvələrinin komandanı general Tomson da, rəsmi olaraq, bu hökuməti tanıdı, rus milli şurasına da onu tanımağı tövsiyə etdi. Azərbaycanı yenidən Rusiya imperiyasının əsarəti altına verməyə çalışan qondarma "Qafqaz-Xəzər Hökuməti" Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin siyasi mövcudluğu ilə barışmadığına görə, qanundankənar elan edildi və onun rəhbərləri 48 saata Azərbaycandan çıxarıldı. Milli hökumət təcridən ölkəyə nəzarəti tam olaraq öz əlinə alırdı. Avqusta qədər Britaniya hərbi qüvvələri də Bakıdan çıxarıldı. Bütün bunlar Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin gözənilməz dəyişikliklərlə müşayiət olunan, qısa zaman kəsiyində, yürüdü-yü düzgün siyasətin və çevik diplomatiyanın bəhrəsi idi.

Azərbaycan hökuməti Birinci Dünya müharibəsində qalib gəlmiş ölkələrin 1919-cu ildə Fransada keçirilən Versal Beynəlxalq Sülh Konfransına öz nümayəndəsini göndərdi. Təbii ki, konfrans Antanta üzvü olan Rusiyadan qopmuş yeni milli dövlətlərin təzədən ona birləşdirilməsinə çalışırdı. Bütün bunlara baxmayaraq, müstəqilliyini qorumaq uğrunda qətiyyətlə mübarizə aparan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti özünün bir sıra Avropa

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

dövlətləri tərəfindən tanınmasına və ölkə daxilində quruculuq işlərinin davam etdirilməsinə nail olurdu.

Azərbaycan nümayəndə heyətinin 1920-ci ildə Parisə yeni səfəri də öz bəhrəsini verdi. Konfransın Ali Şurası Azərbaycanın suverenliyini tanıdı. Lakin Qafqazda müstəqil dövlətlərin yaranması faktı ilə heç cür barışmaq istəməyən sovet Rusiyası buradakı vəziyyəti öz xeyrinə dəyişə bildi. 18 martda erməni daşnak ordusunun Qarabağa qoşun yeritməsi və 28 aprelde Qırmızı Ordunun Azərbaycana daxil olması, demək olar ki, eyni tarixi zamanda baş verdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti erməni qüvvələrini darmadağın etsə də, artıq ölkədə də özünə siyasi-ideoloji dayaq yaratmış güclü sovet dövlətinin qarşısında tab gətirməyərək, idarəçiliyi bolşeviklərə təhvil verməli oldu. Cümhuriyyətçilər hakimiyyətə inqilab etmədən, qan tökmədən gəldikləri kimi, qansız-qadasız da hakimiyyətdən getdilər. Bu dövrdə Nəriman Nərimanovun şəxsinde Azərbaycanın varlığını Rusiya ilə bir yerdə gören alternativ siyasi cərəyan da vardı. Təsədüfi deyil ki, Cümhuriyyət qurulanda Nəriman Nərimanov Həştərxana getmişdi. Gələcəkdə Azərbaycanın rəhbəri, bir qədər sonra isə Sovet dövlətinin rəhbərlərindən biri olacaq N.Nərimanov hələ

1919-cu ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Nazirlər Şurasının sədri Nəsim bəy Yusifbəyliyə göndərdiyi məktubda cümhuriyyətçiləri hakimiyyəti bolşeviklərə təhvil verməyə çağırırdı.

S.Feyziyevin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası SSRİ-nin tərkibində olduğu müddətdə öz milli varlığını və mədəniyyətini imkan daxilində qorumağa və yaşatmağa çalışırdı. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin respublikamıza rəhbərlik etməyə başladığı vaxtdan etibarən Azərbaycanın gələcək müstəqilliyinə əsaslı zəmin yaradılmağa başlandı. Bu gün özünü Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi elan etmiş suveren və demokratik respublikamız ilk respublikamızı quran böyük siyasi xadimlərə, Cümhuriyyətin siyasi-ideoloji irsinə dərin ehtiram bəsləyir. Cümhuriyyət yaradıcılarının irsi öyrənilir və fəaliyyətlərinə gerçək tarixi qiymət verilir. Heç şübhəsiz, istiqlal carçılarının ən böyük xidməti - müstəqil dünya dövlətləri sırasında Azərbaycanın da öz haqqı və yeri olduğuna həm xalqımızı, həm də beynəlxalq ələmi inandırmaqdan və ən başlıcası isə, milli dövlətimizin mövcudluğu faktının beynəlxalq miqyasda təsdiqindən ibarətdir.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru